

Abstracts en gegevens docenten WASexD cursus
10-13 November 2025
Vlieland

Maandag 10 Nov

Anton Scheurink

Intro genetica, seksuele differentiatie, hypofyse bijnier-as, geslachtshormonen.

Geslachtshormonen bepalen de seksuele differentiatie. In de eerste zes weken van de embryonale ontwikkeling kan de biseksuele gonade nog beide kanten op, daarna wordt het sekse bepaald door het aan- of afwezigheid van het SRY-gen met als uitgangspunt: 'Nature's impulse is to create a female'. Gevolgd door de invloed van de hormonen op de ontwikkeling van de geslachtsorganen en de primaire en secundaire geslachtkenmerken. Bij de zogenaamde 'creatures of nature' zoals het androgen insensitivity syndrome is deze ontwikkeling verstoord met allerlei gevolgen voor zowel de fysieke ontwikkeling als op het gedrag. Waarmee de link gelegd wordt met een aantal voorbeelden waarin geslachtshormonen en sekseverschillen een belangrijke rol spelen op het gebied van de regulatie van de fysiologie en gedrag.

Anton Scheurink

Eetstoornissen en oestrogenen.

In vervolg op de eerste lezing werk ik de gevolgen van de gender verschillen uit in het kader van eetstoornissen. De interactie tussen de nutritionele status en de hypothalamus – hypofyse – gonaden as en de sekseverschillen en de mogelijke rol van oestrogeen in het onderzoek naar eetstoornissen zoals Anorexia Nervosa (in samenwerking met het Anorexia Centrum in Karolinska Instituut).

Prof Dr. Anton Scheurink, Hoogleraar Neuroendocrinologie RU Groningen
a.j.w.scheurink@rug.nl Tel 06 28 999 689. Geen belangen

Dinsdag 11 Nov

Jocelien Olivier

Hormonen, verschillen tussen mannen en vrouwen

Hormonen hebben een grote invloed op allerlei processen in je lichaam, maar ze beïnvloeden ook je hersenen. Dit kan zich uiten in ander gedrag als de hormoonspiegels afwijken. Deze lezing gaat met name over de belangrijkste oestrogenen (estriol, estradiol en estron), progesteron en testosteron. In deze eerste lezing leggen we de basis voor hormonale verschillen tussen vrouwen en mannen met een focus op cognitieve ontwikkeling.

Jocelien Olivier

Een uitwerking van hormonen en relatie met gedrag bij vrouwen

Deze tweede lezing zal zich verdiepen in contraceptie en voorbeelden geven over cognitieve veranderingen met en zonder gebruik ervan. Ook enkele klinische effecten

worden besproken. Verder zal de receptoraaffiniteit, biologische transport en enzymatische degradatie van oestrogeen uitgelegd worden. Vervolgens gaan we in op de receptordistributie in de hersenen en beschrijven we de verschillen tussen de ER α en ER β receptoren. Daarna gaan we over op de interactie tussen estrogeen en serotonine en of estradiol ook als behandeling voor depressie kan worden gebruikt. Omdat veel dierstudies de effecten van hormoonblootstelling tijdens de zwangerschap laten zien, zullen deze ook aan bod komen. Een voorbeeld hiervan is de verhoogde agressie bij blootstelling aan testosteron. We hopen dat deze lezing bijdraagt aan een beter begrip van de complexe rol die hormonen spelen in hersenfunctie en gedrag, en de implicaties daarvan voor klinische behandelingen.

Dr. Jocelien Olivier, Associate Professor Developmental Behavioural Neuroscience, RU Groningen

Email: j.d.a.olivier@rug.nl Tel 0636562670, Geen conflicterende belangen

Nicole Gervais

Genetisch versus gonadaal geslacht: basale principes

Er worden sekseverschillen in neuropsychiatrische aandoeningen waargenomen. Neurologische ontwikkelingsstoornissen komen vaker voor bij mannen, terwijl stoornissen die ontstaan na de puberteit vaker bij vrouwen voorkomen. In het geval van neurologische ontwikkelingsstoornissen zouden de hogere percentages bij mannen verband kunnen houden met de effecten van prenatale hormoonblootstelling tijdens de ontwikkeling van de hersenen. Angst en depressie, die beide vaker voorkomen bij vrouwen, zouden in plaats daarvan meer gemoduleerd kunnen worden door de toename van vrouwelijke geslachtshormonen na de puberteit. Vrouwspecifieke risicofactoren voor neurodegeneratieve aandoeningen die op latere leeftijd ontstaan, lijken gemoduleerd te worden door de menopauze. Genetische verschillen tussen mannen en vrouwen kunnen ook een rol spelen, maar worden momenteel onvoldoende bestudeerd. In deze lezing bespreken we de bevindingen van studies bij mensen en knaagdieren die de modulerende rol van vrouwelijke geslachtshormonen beschrijven. We bespreken de vrouwelijke eierstokcyclus bij knaagdieren in relatie tot de menselijke cyclus. We beschrijven ook menopauzomodellen bij knaagdieren. Tot slot introduceren we een knaagdiermodel dat bekend staat als het 'Four Core Genotype'-model, dat gegenereerd wordt door een wildtype vrouwtje te kruisen met een mannetje met een sry-transgen. Dit levert nakomelingen op met gonadaal geslacht (testikels v eierstokken) dat niet overeenkomt met hun genetische geslacht (XX v XY). Door deze nakomelingen te testen, kunnen we kenmerken van deze aandoeningen die het gevolg zijn van hormonale verschillen scheiden van kenmerken die het gevolg zijn van genetische verschillen.

Genetisch versus gonadaal geslacht: consequenties voor de psychiatrie

In deze tweede lezing bespreken we de bevindingen van studies bij mensen en knaagdieren die de modulerende rol van vrouwelijke geslachtshormonen beschrijven. We bespreken de vrouwelijke eierstokcyclus bij knaagdieren in relatie tot de menselijke cyclus. We beschrijven ook menopauzomodellen bij knaagdieren. Tot slot introduceren

we een knaagdiermodel dat bekend staat als het 'Four Core Genotype'-model, dat gegenereerd wordt door een wildtype vrouwtje te kruisen met een mannetje met een sry-transgen. Dit levert nakomelingen op met gonadaal geslacht (testikels v eierstokken) dat niet overeenkomt met hun genetische geslacht (XX v XY). Door deze nakomelingen te testen, kunnen we kenmerken van deze aandoeningen die het gevolg zijn van hormonale verschillen scheiden van kenmerken die het gevolg zijn van genetische verschillen. Aan de hand van dit model bespreken we de verschillende consequenties van deze bevindingen voor het begrijpen van verschillen tussen mannen en vrouwen en hun fenomenologie en gevolgen voor behandeling.

Dr. Nicole Gervais (Lezing engelstalig)

Universitair docent en Rosalind Franklin Fellow in Behavioural and Cognitive Neurosciences RU Groningen. Email: n.j.gervais@rug.nl Tel. 050 363 9750
Geen conflicterende belangen

Machteld Marcelis

Sekse en gender verschillen bij psychosen: epidemiologie en symptomatologie

Er zijn forse epidemiologische verschillen tussen mannen en vrouwen in het moment van ontstaan, symptomen, beloop en de behandelresultaten bij mensen die voldoen aan de criteria voor schizofrenie. Mogelijk spelen verschillen in de opbouw van de hersenen, de reactie van het dopamine systeem en/of de interactie met hormonale invloeden een rol. Ook spelen verschillen in socialisatie van mannen en vrouwen een rol in de aanpassingsmogelijkheden en beloop. Resultaten uit neuroimaging studies, zowel structurele imaging studies (volumes en symmetrie) als ook in functionele imaging studies, helpen bij het nadenken over de verschillen in functioneren en symptomen. De bevindingen benadrukken de complexiteit van schizofrenie en suggereren dat de schizofrenie verschillende neurale mechanismen kan hebben bij mannen en vrouwen.

Prof Machteld Marcelis is verbonden als hoogleraar Transdiagnostiek in de Psychiatrie aan de universiteit van Maastricht en hoofd van de klinische afdeling Psychiatrie, MUMC, Maastricht
Geen strijdige belangen medegedeeld

Rikus Knegtering

Maatschappelijke en systemische factoren van man-vrouw verschillen

Het begrijpen van sekseverschillen is belangrijk voor het ontwikkelen van geslachts-specifieke benaderingen voor de diagnose, behandeling en ondersteuning van mensen met schizofrenie. Vanuit de verschillen in ontwikkeling tussen mannen en vrouwen beschouwen specifieke behandelingsmethoden met het focus op sociaal-maatschappelijke factoren en waar ze verschillen tussen mannen en vrouwen. Uiteraard daaraan verbonden welke gevolgen dat heeft voor sociaal-maatschappelijk interventies en herstel.

Dr. Rikus Knegtering is psychiater, docent en senioronderzoeker verbonden aan Lentis, GGZ Drenthe (TOPGGZ Psychosen, VIP Team), GGZ Friesland en het Rob Giel

onderzoekscentrum van het UMCG. Aandachtgebieden zijn o.a. neurowetenschappen en psychofarmacologie en zorg voor mensen met psychosen.
Geen strijdige belangen medegedeeld

Miranda Olff

Sekse en gender verschillen bij psychotrauma

PTSS en andere trauma-gerelateerde stoornissen komen twee tot drie keer zo vaak voor bij vrouwen dan mannen. Bij mensen met een andere sekse of genderidentificatie ligt dit waarschijnlijk nog hoger, maar daar is weinig onderzoek naar gedaan. Mannen en vrouwen ervaren verschillende soorten trauma en reageren neurobiologisch en psychosociaal niet op dezelfde manier. In deze lezing zullen sekse en gender verschillen in blootstelling aan trauma, verschillen in de reactie op trauma en in behandeling systematisch aan bod komen. Er zijn effectieve psychologische en biologische interventies voor PTSS maar ook hier spelen sekse/gender aspecten een rol die pleiten voor een sekse- en gender-sensitieve aanpak. In deze lezing zullen sekse en gender verschillen in blootstelling aan trauma en verschillen in de reactie op trauma systematisch aan bod komen.

Consequenties voor behandeling van psychotrauma

In deze tweede deel zullen we nader ingaan op sekse specifieke aspecten van trauma gerichte behandeling. We zullen hierbij voortdurende teruggrijpen op de basale verschillen als in de eerste lezing besproken. Er zijn effectieve psychologische en biologische interventies voor PTSS maar ook hier spelen sekse/gender aspecten een rol die pleiten voor een sekse- en gender-sensitieve aanpak.

Professor dr Miranda Olff is head of the Center for Psychological Trauma at the department of Psychiatry at the Amsterdam University Medical Centers (AMC), University of Amsterdam, and Director of Research at the ARQ National Psychotrauma Centre, Diemen, The Netherlands. She is the past president of the *International Society for Traumatic Stress Studies* ([ISTSS](#)), past president of the *European Society for Traumatic Stress Studies*, ([ESTSS](#)). Currently she is founding Editor-in-Chief of the *European Journal of Psychotraumatology* ([EJPT](#)) and chair of the *Global Collaboration on Traumatic Stress* ([GCTS](#)).

Geen strijdige belangen

m.olff@amsterdamumc.nl

Woensdag 12 Nov

Aranka Ballering

Sekse verschillen in lichamelijke klachten. Deel 1

Ziektetrajecten van mannen en vrouwen met lichamelijke klachten verschillen. Man/vrouw-verschillen zijn bekend in het ontstaan en aanhouden van klachten, in hulpzoekgedrag, en in diagnostiek en gestelde diagnoses. Verklaringen voor deze verschillen gaan verder dan geslacht, want er is steeds meer aandacht voor de rol van gender in gezondheid. In deze

lezing besteden we aandacht aan de rol van zowel geslacht als gender in ziekte-trajecten van volwassenen met lichamelijke klachten, waarbij we focussen op [1] het traject voorafgaand aan het consult bij een (huis)arts; [2] de interactie tussen de arts en de patiënt tijdens het consult; en [3] de diagnostische stappen na het consult. We beginnen met een korte quiz voor een goed begrip van het verschil tussen geslacht en gender.

Sekse verschillen in lichamelijke klachten. Deel 2

In deze tweede deel van de lezing werpen we een talige blik op de rol van gender in medische interacties, waardoor deelnemers zelf kunnen ervaren op welke manieren gender een rol speelt in (onze ideeën over) taal. In de tweede deel gaan veel interactief met de deelnemers werken. Om input voor verdere discussie te stimuleren, zullen de deelnemers tijdens de lezing ook een potje gender-en-geslacht-kwartet spelen. Hierin komen de concepten van de eerste lezing terug aan bod.

Postdoctoraal onderzoeker RUG Fac. medisch wetenschappen

Expertise:

Persistent Somatic Symptoms (PSS)/Medically Unexplained Symptoms (MUS) and common somatic symptoms

Gender and sex differences in health and healthcare

Health-related social stigma

Geen strijdige belangen medegedeeld

Koen Schruers

Sekse en genderverschillen bij angststoornissen

Deze lezing behandelt de sekse- en genderverschillen in de epidemiologie en symptomatologie van angststoornissen, met aandacht voor de verschillen in behandeling. Historisch zijn deze verschillen vaak verwaarloosd in de geneeskunde. Vrouwen hebben echter een hogere prevalentie van deze stoornissen en vertonen ook vaak een ander klachtenpatroon dan mannen. Biologische factoren zoals hormonale invloeden maar ook psychosociale factoren zoals genderrollen spelen een hierbij een rol. De lezing bespreekt hoe deze verschillen kunnen leiden tot diverse behandelstrategieën. Gender-sensitieve benaderingen in diagnostiek en behandeling worden benadrukt, met als uiteindelijk doel een meer gepersonaliseerde zorg.

Sekse en genderverschillen bij stemmingsstoornissen

Deze tweede lezing hebben we in wezen in zelfde opbouw en benadering. Alleen bespreken we hier de sekse- en genderverschillen in de epidemiologie en symptomatologie van stemmingsstoornissen in het bijzonder de depressie, met aandacht voor de verschillen in behandeling. Vrouwen hebben een hogere prevalentie van deze stoornissen en vertonen ook vaak een ander klachtenpatroon dan mannen. Biologische factoren zoals hormonale invloeden maar ook psychosociale factoren zoals genderrollen spelen een hierbij een rol. De lezing bespreekt hoe deze verschillen kunnen leiden tot diverse behandelstrategieën. Gender-sensitieve benaderingen in diagnostiek en behandeling worden benadrukt, met als uiteindelijk doel een meer gepersonaliseerde zorg.

Prof dr. Koen Schruers is psychiater en manager zorg van de zorgprogramma's angst en psychotrauma binnen Mondriaan Maastricht en Heerlen, plv hoofd van de vakgroep psychiatrie binnen de Universiteit Maastricht.

Email: koen.schruers@maastrichtuniversity.nl Tel 0032475398581

Geen strijdige belangen medegedeeld

Iris Sommer

Sekse specifieke diagnostiek in de psychiatrie, ihb psychos

Ik ben geen man! Waarom geslacht en levensfase relevant zijn voor de farmacotherapie
Lang gingen we ervan uit dat ons brein "genderneutraal" was. Vrouwen zijn immers even slim? Dan zal de hardware wel hetzelfde zijn. Maar het vrouwenbrein is substantieel verschillend op een aantal punten. Een belangrijk punt is de mono-aminerge neurotransmissie. Ook de lever is niet gender-neutraal, evenals de nieren en de darm. Steroïde hormonen zoals oestradiol en progesteron hebben receptoren in alle organen en hebben daarmee significant effect op farmacokinetiek en farmacodynamiek.

Sekse specifieke psychofarmacologische behandeling, ihb psychos

Hoe daar met voorschrijven rekening mee te houden is nog maar ten delen onderzocht. Daar gaan we in deze tweede deel van de lezing nader op in. We bespreken wat inmiddels evidence-based is voor het voorschrijven voor vrouwelijke patiënten, en welke kennis hiaten we nodig moeten dichten. We bespreken de interacties tussen oestradiol en de cytochroom P450 enzymen, de gevaren van langdurig verhoogd prolactine, de risico's en voordelen van hormonale vervangingstherapie en de grote vragen rond orale anticonceptie.

Iris Sommer is Professor of Psychiatry at the University Medical Center Groningen. Iris Sommer's pioneering work focuses, among other things, on the surprising fact that the female brain is much less well studied than the male brain. One of Sommer's key findings is that female hormones (such as estrogens) play a major protective role in psychotic disorders. While commonly prescribed antipsychotics actually appear to suppress the production of estrogens.

Email: i.e.c.sommer@umcg.nl Tel: 06-25647485

Geen strijdige belangen medegedeeld

Baudewijntje Kreukels

Factoren die een rol spelen bij het ontstaan van genderdiversiteit en transgenderidentiteit.

In onderzoek hebben we een verschuiving gezien in het perspectief van waaruit genderontwikkeling en ook genderincongruentie wordt bestudeerd. In de jaren 70 van de vorige eeuw richtte het onderzoek zich vooral op sociale factoren (*nurture*), in het begin van deze eeuw vrijwel alleen op biologische factoren (*nature*). Tegenwoordig proberen we genderontwikkeling meer te bezien vanuit een biopsychosocial perspectief, hoewel het niet eenvoudig is de verschillende factoren en hun wisselwerking te ontwarren. Uit

hersenenonderzoek bij de transgender populatie leren we dat er geen eenduidige verklaring is voor de bevindingen bij mensen die genderincongruentie ervaren. De bevindingen weerspiegelen eerder de diversiteit die we in het dagelijks leven zien.

Factoren die een rol spelen bij homoseksualiteit

In de transgenderzorg zien we de afgelopen jaren een enorme stijging van het aantal verwijzingen. Ook zien we in onderzoeken onder de algemene bevolking een toename van het aantal mensen met een genderdiverse of transgenderidentiteit. Ook hier moet naar verklaringen vanuit verschillende perspectieven worden gezocht. In deze tweede lezing gaan we nader in op m.n. de verschillen tussen mannen en vrouwen bij homoseksualiteit. En welke gevolgen dit heeft voor de zorg en behandeling van mensen met transgenderidentiteiten.

Prof. dr. Baudewijntje P.C. Kreukels
Full Professor, APH - Mental Health
Full Professor, APH - Personalized Medicine Affiliatie VU
Full Professor, Amsterdam Reproduction & Development (AR&D)
Full Professor, Medical psychology
Email: b.kreukels@amsterdamumc.nl Tel 020-4444005
Geen strijdige belangen

Donderdag 13 Nov

Anne Marije Kaag

Sekse en genderverschillen bij verslaving: focus op alcohol

Er zijn veel vrouwen met een stoornis in het gebruik van middelen. Voor stoornissen in het gebruik van alcohol zien we de afgelopen jaren een grotere toename in prevalentie bij vrouwen dan bij mannen. Er wordt er steeds meer onderzoek gedaan naar sekse- en genderverschillen in de ontwikkeling en behandeling van verslaving, en hebben we daarom steeds meer kennis over mogelijke sekse- en genderspecifieke behandeltargets. In deze lezing zal ik in gaan op sekse- en genderverschillen in de prevalentie en de klinische presentatie van verslaving, sekseverschillen in de neurobiologie van verslaving, sekseverschillen in de farmacologische behandeling van verslaving alsmede de invloed van de menstruatiecyclus en hormonaal anticonceptie gebruik op de neurocognitieve processen die een rol spelen bij (de behandeling van) alcoholverslaving.

Sekse en genderverschillen bij verslaving: focus op middelen

Stoornissen in het gebruik van slaap- en kalmeringsmiddelen komen zelfs veel vaker voor bij vrouwen dan bij mannen. Helaas zijn vrouwen in verslavingsonderzoek tot op heden vaak over het hoofdgezien, en is onze kennis met betrekking tot sekse- en genderverschillen bij de behandeling van verslaving beperkt. In deze tweede lezing zal ik ingaan op prevalentie en de klinische presentatie van verslaving, sekseverschillen in de neurobiologie van verslaving, sekseverschillen in de farmacologische behandeling van verslaving van middelen, als benzodiazepine gebruik, cannabis en andere verdovende middelen.

Anne Marije Kaag (Liesbeth) Assistant professor department of clinical neuropsychology van de VU.

The focus of research is on identifying sex and gender differences in the neuropathology and treatment of addiction, and other psychiatric disorders, such as ADHD. In my research, I use various methods including neuroimaging (e.g., structural and functional MRI) physiological assessment (e.g., skin conductance and heart-rate variability) as well as neuropsychological assessment.

Email: a.m.kaag@vu.nl

Tel 020- 59 89167

Geen strijdige belangen.

Lydia Krabbendam

Verschillen in ontwikkeling meisjes versus jongens

Sekseverschillen doen ertoe. Denk aan de verschillen in prevalentie in psychiatrische stoornissen. En de vraag of deze verschillen te maken hebben met de neurobiologische ontwikkeling ligt voor de hand. Tegelijkertijd moeten we in het oog houden dat de verschillen, hoewel robuust, klein zijn, en dat de verschillen binnen de seksen altijd nog groter zijn dan de verschillen tussen de seksen. In deze lezing wordt ingegaan op de normatieve neurobiologische en neuropsychologische ontwikkeling van jongens en meisjes tijdens de puberteit en de adolescentie, met aandacht voor de rol van erfelijkheid, hormonen en omgeving.

Ontwikkelingsverschillen tussen meisjes en jongens en psychopathologie

In de tweede lezing gaan we in op en op de betekenis van sekseverschillen in de ontwikkeling voor het begrijpen van psychopathologie. Daarbij voortdurend refererend aan wat we in de voorgaande lezing hebben besproken. De stoornissen waarbij mannen de overhand hebben – autisme, ADHD – beginnen doorgaans vroeg, al voor de puberteit. De stoornissen waarbij vrouwen de overhand hebben – depressie, angst – ontstaan doorgaans later, in de puberteit, en hebben bovendien een lagere heritabiliteit.

Prof Lydia Krabbendam

Full Professor, [Faculty of Behavioural and Movement Sciences, Clinical, Neuro- & Developmental Psychology](#)

Full Professor, [IBBA](#)

Full Professor, [LEARN! - Educational neuroscience, learning and development](#)

Ik ben gefascineerd door de wisselwerking tussen sociale omgeving en de ontwikkeling van sociale cognitie. Deze wisselwerking is heel duidelijk zichtbaar tijdens de adolescentie. Tijdens deze fase neemt de complexiteit en het belang van sociale relaties met leeftijdgenoten toe, en parallel daaraan ontwikkelen ook de sociaal-cognitieve functies en de hersenmechanismen die betrokken zijn bij deze functies.

Jorim Tielbeek

Sekseverschillen in antisociaal gedrag

In deze lezing worden sekseverschillen in antisociaal en agressief gedrag bij jongeren besproken. Agressief en antisociaal gedrag komt vaker voor bij jongens dan bij meisjes. Of is er ook sprake van een gender bias waardoor we agressief en antisociaal gedrag bij meisjes over het hoofd zien? In het Europese consortium FemNAT-CD zijn neurobiologische correlaten van Conduct Disorder (CD) onderzocht bij meisjes en jongens. Doel van deze studie was om meer inzicht te verkrijgen in de onderliggende mechanismen van antisociaal en agressief gedrag bij meisjes en om sekseverschillen te onderzoeken. Uit de studie zijn zowel verschillen als overeenkomsten naar voren gekomen. In deze lezing worden een aantal gedragsmatige verschillen en overeenkomsten besproken en een aantal neurobiologische kenmerken, zoals stressresponsiviteit en autonoom zenuwstelsel activiteit.

Sekseverschillen in de behandeling van antisociaal gedrag

In deze tweede lezing gaan we verder in hoe antisociaal en agressief gedrag (en jongens) zich bij meisjes kan tonen en wat dit betekent voor de klinische praktijk. We gaan op basis van de eerste lezing vastgestelde verschillen tussen jongens en meisjes in op consequenties voor behandeling en maatschappelijke mogelijkheden om jeugddelinquent gedrag tijdig om te buigen.

Jorim Tielbeek assistant professor at VU Amsterdam. Department of Child and Adolescent Psychiatry (CAPVUMCA)

Focus research is op gebied van genetica, neuroscience en biostatistiek

j.j.tielbeek@vu.nl